

Laatgotische balken in Napoleontische boerderij

Bouwhistorische verkenning Brink 4b te Dwingeloo, Jim Klingers 2018

Laatgotische balken in Napoleontische boerderij

Bouwhistorische verkenning Brink 4b te Dwingeloo

Jim Klingers, Wijster maart 2018

Inhoud

Voorwoord	4
Objectgegevens en colofon	5
Samenvatting	6
Bouw- en bewoningsgeschiedenis	9
Bouwhistorische beschrijving exterieur	16
Bouwhistorische beschrijving interieur	22
Dendrochronologische dateringen	35
Interpretatie onderzoeksgegevens	38
Interne waardestelling	42
Externe waardestelling	45
Literatuur	46
Noten	47

Voorwoord

Wat doet een ankerbalk met een laatgotisch peerkraalmotief in het stalgedeelte van een boerderij uit de Napoleontische tijd? De buurman van Brink 4b was er heel stellig over: de laatste particuliere eigenaar – een handige en goed onderlegde man naar het schijnt – had dit snijwerk eigenhandig aangebracht.

Even sloeg bij mij de twijfel toe: kon dit mogelijk zijn? Had iemand hier in de paardenstal middeleeuws snijwerk na zitten bootsen? Dat bleek toch niet het geval. Een motief kun je namaken, maar verwerking van vele eeuwen niet.

Dendrochronologisch onderzoek, verricht door de heer Erhard Pressler, bevestigde de hoge leeftijd van deze balk en van enkele andere ‘afwijkende’ onderdelen van de gebintconstructie. Naar de oorspronkelijke herkomst van deze hergebruikte elementen blijft het echter gissen.

Gelukkig past dat mooi bij de nieuwe bestemming van Brink 4b als publieksruimte van Astron. Ook de radioastronomie verdiept zich immers in vraagstukken waarop we het antwoord vermoedelijk nooit zullen vinden.

Graag wil ik Ferry Sieders en Erwin de Leeuw van het Drents Archief bedanken voor hun hulp bij de tamelijk lastige zoektocht naar archiefmateriaal.

Jim Klingers

Wijster, 19 maart 2018

Objectgegevens en colofon

Adres

Brink 4b, 7991 CG, Dwingeloo
Gemeente Westerveld, Drenthe

Kadastrale gegevens

Dwingeloo, sectie K, perceel 1672

Monumentale status (incl. Brink 4a)

Rijksmonument nr. 14224 sinds 07-09-1965
Beschermd dorpsgezicht sinds 1967

Redengevende omschrijving

Boerderij met twee zijbaanders en 19^e-eeuws woongedeelte.

Oorspronkelijke functie

Stalgedeelte boerderij Brink 4 inclusief twee kamers van het voorhuis.
Openbare bibliotheek vanaf 1974.

Huidige functie

Exporuimte

Opdrachtgever

Architectenbureau Van Ruth
Drift 22, 7991 AB, Dwingeloo

Uitvoering

Klingers Bouwhistorie & Restauratie
Beilerweg 4, 9418 TE, Wijster
06-41373813
jimklingers@hotmail.com
www.klingersbouwhistorie.nl

Samenvatting

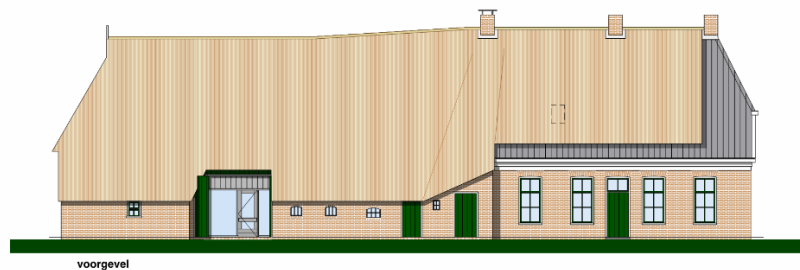
Brink 4b is het achterste gedeelte van een van de boerderijen die in 1813, werden gebouwd nadat een brand aan de zuidzijde van de brink vijf huizen verwoestte. Het was een destijds zeer moderne dwarsdeelboerderij, die met zijn zijgevel naar de Brink was gekeerd. Er waren oorspronkelijk twee zijbaanders, maar in 1964 werd de boerderij ingekort, waarbij de tweede baander sneuvelde.

De boerderij werd in de late 19de en de 20ste eeuw meermaals verbouwd. Voor het laatst gebeurde dat in 1974 – 1975, toen het pand in gebruik werd genomen als bibliotheek. Het voorhuis (4a) ging dienstdoen als beheerderswoning en werd van het achterste deel gescheiden.

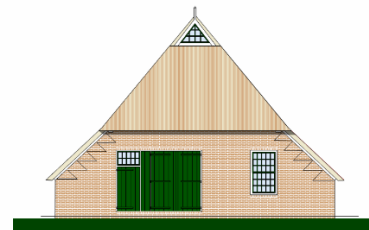
Hoewel het pand een Rijksmonument is sinds 1965, heeft eigenlijk alleen de lange gevel aan de Brink nog een monumentale uitstraling behouden. Binnen zijn behalve de gebintconstructie nauwelijks monumentale elementen bewaard gebleven.

Die gebintconstructie is wel zeer interessant. Dendrochronologische dateringen die in het kader van dit onderzoek zijn verricht, hebben uitgewezen dat er bij de nieuwbouw in 1813 diverse oudere onderdelen zijn hergebruikt. De twee oudste ankerbalken dateren uit circa 1565. Eén ervan bezit een gaaf in het balkeneinde uitgestoken 'sleutelstuk' met een laatgotisch peerkraalmotief. Een grote zeldzaamheid bij Drentse boerderijen. Andere hergebruikte onderdelen blijken een 17de-eeuwse herkomst te hebben.

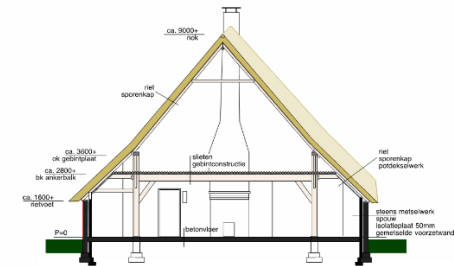
Een ander pronkstuk is de 18de-eeuwse schouwlijst, die echter niet uit deze boerderij afkomstig is, maar van oorsprong thuishoort in het pand Lheebroek 15.

voorgevel

linker zijgevel

dwarsdoorsnede A-A

achtergevel

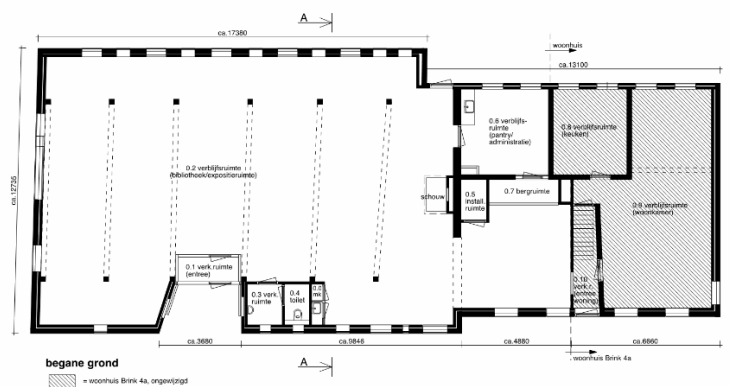

rechter zijgevel woonhuis Brink 4a

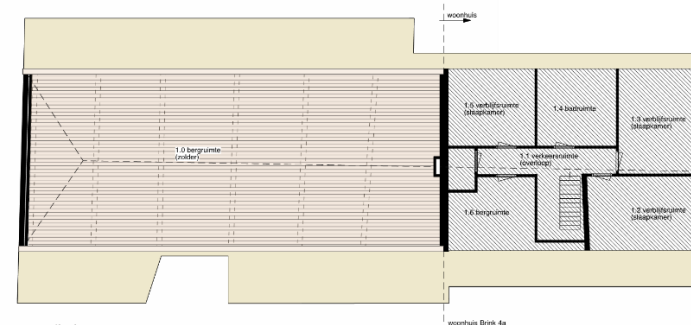
situatie 1a1000
kadastrale gemeente: Dwingeloo
sectie: K
perceel: 1672

materialen en kleuren Brink 4a		
gevels	gevelsteen	nood-truin
kozijnen	hout	gebruiken wit
ramenbanken	hout	dorrengevel
stalen	metaal	metaal
hellend dak	riet	natuur
roos	riet	natuur
kredelen	hout	gebruiken wit
pui entree	hout	grijs

begane grond

■ = woonhuis Brink 4a, omgevingsplan

verdieping

■ = woonhuis Brink 4a, omgevingsplan

architectenbureau **van ruth bv**
Aankomende
Grit 25 Dwingeloo
postbus 24
7300 AA Dwingeloo
tel. 0521-594949
fax. 0521-594948
e-mail info@vanruthbv.nl
website www.vanruthbv.nl

opdrachtgever **gemeente Westerveld - Astor**
werknummer **870-1**
datum **20 januari 2018**
tekening-nummer **01**
schaal **1a100/500**
getekend **RC**
format **A-1**

1. Tekening huidige situatie (Architectenbureau Van Ruth).

2. Noordoosten.

3. Noordwesten.

4. Zuidoosten.

5. Zuiden.

Bouw- en bewoningsgeschiedenis

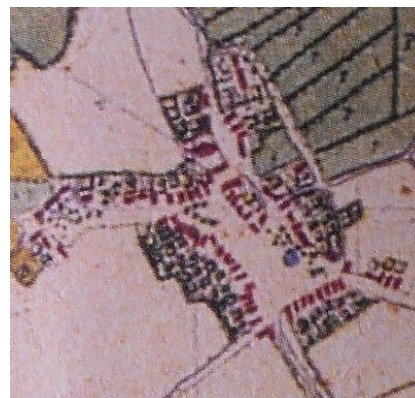
Dwingeloo heeft een opvallend grote centrale brink, die op de oudst bekende kaarten al aan alle zijden wordt omgeven door een dichte, vrij regelmatige bebouwing (6 – 7). Een zeldzame verschijningsvorm in Drenthe, want daar is de regelmaat in de oude dorpskernen meestal ver te zoeken.¹ Brinken waren bovendien meestal aan de rand van nederzettingen gesitueerd en daarom zelden rondom bebouwd.

Ook bij de Brink van Dwingeloo is dat niet altijd het geval geweest. In de middeleeuwen concentreerde de bebouwing zich aan de oost- en noordoostzijde. Een tweede bewoningskern bevond zich ten noorden van de Heuvelenweg. Daar lag blijkens opgravingen in 2009 onder meer het 'Hof te Dwingeloo' – de voorganger van de havezaten Batinge en Entinge.² De Nicolaaskerk stond tussen beide kernen in. De west- en zuidzijde van de Brink raakten pas in de late 16de en de 17de eeuw bebouwd, toen het dorp een relatief sterke groei doormaakte.

Brand aan de brink

Brink 4, gelegen aan de zuidkant, werd in de 19de-eeuw gebouwd. Het dankt zijn bestaan aan een rampzalige gebeurtenis. In de nacht van 29 december 1812 brak er door onbekende oorzaak brand uit in de woning van Jannes Koops Dooren, die op de plaats van het huidige keuterij Brink 2 stond.³ Door de sterke wind sloeg de brand binnen de kortste keren over. Vijf van de acht panden aan de zuidzijde van de Brink gingen in vlammen op. Behalve de woning van Dooren waren dat de boerderijen van Jan Fokken Zantinge, Jan Manden, Jannes Beugeling en Jannes Vierhoven (10). Dat de overige boerderijen op het rijtje gespaard bleven, was te danken aan het snelle optreden van de dorpsbewoners, die de daken van de rondom gelegen boerderijen nat hielden. Als een geluk bij een ongeluk lag vlakbij de rampplek de nog bestaande dobbe de Riete. Er

kwamen geen mensen om en zelfs het grootste deel van het vee kon in veiligheid worden gebracht.

6 – 7. Dwingeloo op een Franse kaart uit 1811 en op de kadastrale minuut van 1832. Let op het verschil in bebouwing aan de zuidkant van de Brink.

Schadeloosstelling

Toch zag de toekomst er voor de gedupeerden alles behalve rooskleurig uit. Ze waren niet alleen hun huis en spullen kwijt, maar ook hun oogst. Vóór de Franse periode konden Drenten in zo'n geval rekenen op een heel behoorlijke schadevergoeding. Ook kregen zij vrijstelling van het haardstedengeld en – indien de oogst was verbrand – van de grondschatting voor de landerijen. Verder was het gebruikelijk dat de getroffen een collecte mochten houden. Aldus konden zij hun bestaan snel weer opbouwen. In 1812 heerste echter Napoleon over Nederland en onder zijn bestuur waren deze zekerheden afgeschaft. Een verzoek tot schadeloosstelling moest nu worden ingediend bij het ver van de burger staande Departement van de Wester-Eems. En erger: het diende te zijn opgesteld in de Franse taal, die vrijwel niemand beheerste.

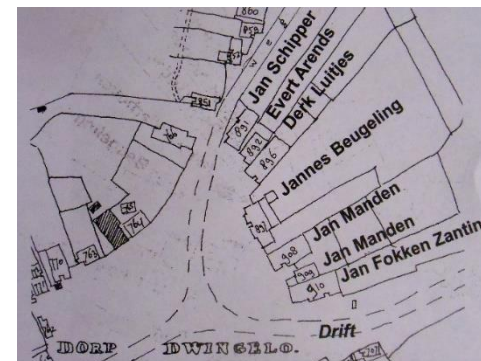
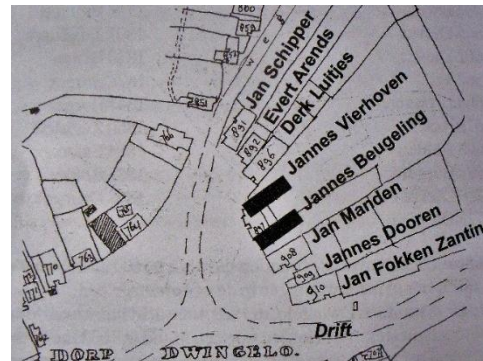
Dankzij Aalt Willem van Holthe (1780 – 1854), bewoner van Oldengaerde en *maire* (burgemeester) van Dwingeloo, kwam de schadvergoeding toch in orde. Desondanks zagen de twee minst kapitaalkrachtige slachtoffers geen kans hun huis weer op te bouwen. Jannes Dooren, in wiens woning de brand begonnen was, verkocht zijn huisplaats aan buurman Jan Manden. Die herbouwde het pandje (Brink 2) net als zijn eigen boerderij (Brink 3) op oude grondslagen. Keuterboer Jannes Vierhoven deed zijn perceel van de hand aan zijn buurman Jannes Beugeling. Deze hergebruikte de oude grondslagen niet, maar trok in 1813 zijn nieuwe boerderij - Brink 4 – dwars over beide percelen op, met de zijgevel langs de brink (11). Met zijn teruggeplaatste zijbaanders aan de straatkant was het een fors, goed toegankelijk en zeer eigentijds agrarisch bedrijf. De zijbaanders dienden om een efficiëntere hooiopslag mogelijk te maken. Daaruit blijkt dat de veeteelt in het gemengde bedrijf van Beugeling een relatief belangrijke rol speelde.

Het wekt misschien verbazing dat deze tamelijk ambitieuze wederopbouw plaatsvond in een periode waarin Nederland zich in een diepe crisis bevond. Toch ging het veel boeren niet eens zo slecht. Doordat de buitenlandse handel in landbouwproducten vrijwel stil was komen te

liggen, floreerde de binnenlandse afzet. Bovendien moesten de legers van Napoleon worden gevoed. Waarschijnlijk lagen er dus hoopvol gestemde toekomstverwachtingen ten grondslag aan de bouw van Brink 4. Niemand kon toen weten dat er ruim drie decennia van agrarische malaise zouden volgen...

Van Beugeling naar Barelds

In 1832 registreerde het Kadaster het eigendom van alle grond en onroerend goed in Nederland. In de zogenaamde Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) staan als eigenaren van Brink 4 vermeld: 'Jannes Beugeling en kind'. Een toevoeging die om uitleg vraagt. Beugeling was getrouwd met Annichien (Annie) Jans Zanting. Zij overleed in 1829 op 52-jarige leeftijd. Samen hadden ze twee dochters. De oudste, Hendrikje (1811 – 1846) was reeds getrouwd en woonde waarschijnlijk niet meer thuis. Het 'kind' moet dus slaan op de jongste dochter, Aaltijn Beugeling (1814 – 1883). Zij huwde in 1840 met Jacob Westerhuis die echter het jaar daarop al overleed – twee maanden voor de geboorte van zijn dochter Jacobje.

8 - 9. Details van de zuidkant van de Brink (zuidkant is rechts) in 1811 en 1832.

10 – 11. Dezelfde plek met de namen van de bewoners voor de brand in 1812 en daarna (naar overzicht van H.M. Luning. *Brand aan de Brink in Dwingeloo in 1812*. Dwingels Eigen, 2003).

In 1849 stapte Aaltijn opnieuw in het huwelijksbootje met de zeven jaar jongere Klaas Jans Klaassen. Met hem kreeg zij nog vier kinderen. In 1860 werd de boerderij op naam van Klaassen verschreven. Na de dood van Klaassen in 1884 kwam de boerderij aan zijn schoonzoon Hilbert Barelds (geb. 1842), echtgenoot van zijn dochter Annigje (geb. 1851).

Hilbert en Annigje kregen negen kinderen van wie er slechts drie de volwassen leeftijd bereikten. Toen Annigje in 1896 overleed, verkocht Hilbert de boerderij om onbekende reden aan zijn jongere broer Jacob Barelds (1845 - 1911). Hilberts enige zoon Bareld, toen pas negen jaar, werd mede-eigenaar. Na het overlijden van zijn vader in 1916 nam Bareld het bedrijf over. Toch lijkt het erop dat hij het eigendom met de nazaten van zijn oom bleef delen. Wanneer Bareld Barelds in 1957 overlijdt, blijkt namelijk dat hij slechts voor zes tiende eigenaar van de boerderij was. Zijn zoon Hendrik (Henk) Barelds (geb. 1931) bezat een tiende deel, evenals Hilbert en Jan Barelds en ene Van Voort (of Woort, het handschrift is slecht te lezen). Wat hun (familie)relatie met Bareld Barelds was, is niet bekend. In 1959 werden Henk en Linie Barelds de eigenaren.⁴ Zij verkochten het pand in 1961 aan de gemeente Dwingeloo, maar bleven er nog tot in de jaren zeventig hun melkveebedrijf uitoefenen. Daarna verhuisden ze naar Eemster.

Verbouwingen

Tegenwoordig oogt de boerderij heel anders dan in de tijd van Beugeling. Het voorhuis werd vermoedelijk in de jaren tachtig van de 19de eeuw, toen Hilbert Barelds en Annigje Klaassen het stokje overnamen, ingrijpend verbouwd. Het kreeg onder meer een nieuwe gevel aan de Brinkzijde met daarin vier zesruits vensters, een deurvenster met bovenlicht en een lijstgoot (22). Ook in de westgevel werd de vensterindeling aangepast.

De gevels van het bedrijfsgedeelte kregen ergens in de eerste drie decennia van de 20ste eeuw een voor de tijd typerende indeling met een

groot aantal mestdeurtjes en gietijzeren stalraampjes (4-5). De mestdeurtjes maakten het afvoeren van mest gemakkelijk en de vele raampjes verbeterden de lichttoetreding. Hoewel er niets meer van de stalindeling bewaard is gebleven, mogen we ook aannemen dat in deze periode de potstallen plaats maakten voor grupstallen met mestgoten en een mestgang achter de koeien langs. Ook zal de stal die al op de kadastrale minuut van 1832 te zien is, toen zijn gesloopt. Een tijdlang moet er in het achterste stalgedeelte van de boerderij een smederij gevestigd zijn geweest.⁵

De aankoop van het pand in 1961 door de gemeente geschiedde waarschijnlijk met het oog op de plannen voor woningbouw op de achtergelegen landbouwgronden. Tussen Brink 4 en 6 werd de straat Achter de Hoven gepland die het nieuwe wijkje richting de Brink moest ontsluiten. In 1964 werd dit plan ten uitvoer gebracht (12). Voor de doorbraak van de straat moest Brink 4 met twee gebintvakken worden ingekort. De beeldbepalende baanderhoek verdween en hiervoor in de plaats kwam een rechte achtergevel. Als doekje voor het bloeden werd daarin een kopie van het verloren gegane baanderdeurvenster aangebracht, alsmede een replica van een 18de-eeuws schuifvenster (14-17). De historische logica was daarbij zoek: niet alleen heeft deze boerderij nooit een achterbaander gehad, het nieuwe baanderdeurvenster zit bovendien te ver naar links. Het raamvenster suggereert dat zich achterin het stalgedeelte ooit woonruimte bevond, wat uiteraard nooit het geval was. Vermoedelijk werd in 1964 ook de zuidgevel van het voorhuis met oude stenen opnieuw opgetrokken (19-20).

Kort hierop, op 7 september 1965, werd het pand ingeschreven als Rijksmonument. Als boerenbedrijf kon het in de 'verburgerlijkte' dorpskern echter niet langer functioneren. Na het vertrek van de familie Barelds werd in 1974 de deel verbouwd tot Openbare Plattelands

Van de grote zolderruimte boven de bibliotheek werd geen gebruik gemaakt. Boven de gebinten kwam een plafond van strak tegen elkaar geplaatste slieten die de herinnering aan de vroegere functie als hooizolder levend moest houden. In 1985 werd het rieten dak vernieuwd, waarbij tevens slechte sporen in de kapconstructie werden vervangen en een gording met gordingstutten werd aangebracht.

14. Het pand gezien vanaf de Brink voor de Tweede Wereldoorlog. Op de achtergrond is de caféboerderij van Zwaantje Huisman-Scholten te zien (Brink 1) die in 1939 werd afgebroken voor de bouw van het nieuwe raadhuis. 15 – 16. Foto's uit de jaren vijftig en/of zestig. 17. Dezelfde hoek na de inkorting in 1964. (Foto's: Drents Archief en RCE)

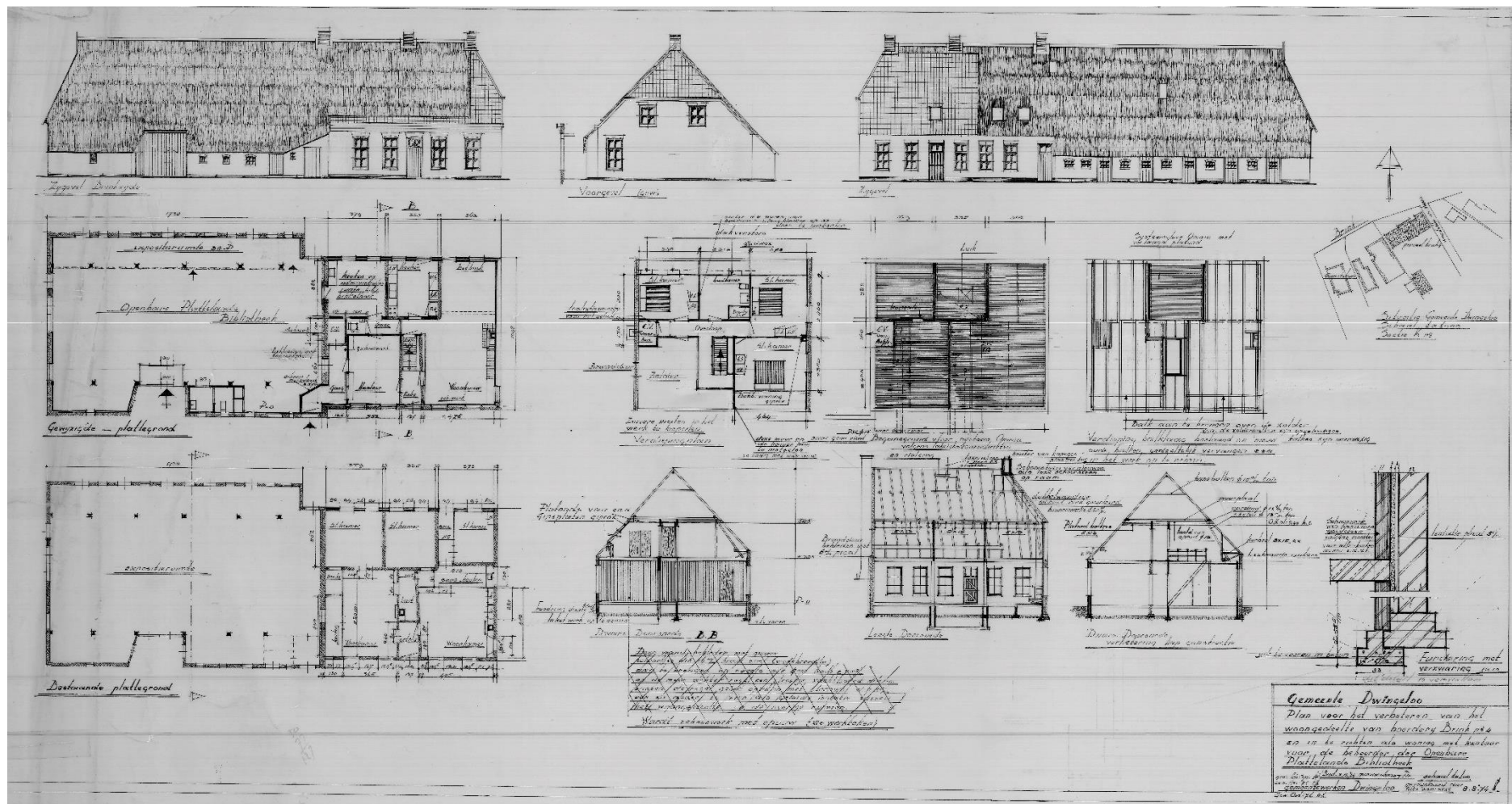

18. De nog niet ingekorte boerderij, gezien vanuit het noordwesten. Op de voorgrond de panden Brink 2 en 3.

19 – 20. De boerderij aan de zuidkant kort na de verbouwing in 1974-1975, waarbij de zuidgevel van het woongedeelte de huidige indeling kreeg. Het stalgedeelte was reeds tien jaar eerder ingekort. Opvallend zijn de mestdeurtjes met glasramen. Deze zijn later vervangen door dichte exemplaren.

(Foto's: Drents Archief en RCE)

21. Verbouwplan uit ca. 1974. Het werd niet precies zo uitgevoerd, omdat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg er de nodige kritiek op had.

Bouwhistorische beschrijving exterieur

22.

Voorhuis

Het in opzet vroeg 19de-eeuwse voorhuis – dat overigens grotendeels buiten het bestek van dit onderzoek valt – bezit aan de Brinkzijde een laat-19de-eeuwse ‘voorgevel’ met daarin vier zesruits vensters en een deurvenster met bovenlicht, alle met getoogde bovendorpels en gemetselde hanenkammen (22-23). Deze gevel, die wordt afgesloten met een lijstgoot, is opgetrokken uit vroege machinale vormbaksteen van ca. 21 x 10 x 5 cm. (waalformaat). Het laat-19de-eeuwse metselwerk zet zich om de hoek voort in de bovenkant en linkerzijde van de westgevel, die

voor het overige uit oudere en smallere handvormbakstenen bestaat (de formaten hiervan zijn niet opgenomen). Daar werden in dezelfde periode een zesruits venster en twee kleine zoldervensters gerealiseerd.

Ook in de zuidgevel van het voorhuis is onderin nog een randje oud metselwerk bewaard gebleven (22 x 10,5/11 x 4/4,5 cm) maar het leeuwendeel van de gevel werd geheel vernieuwd in 1964 (24). Daabij werd gebruik gemaakt van hergebruikte handvormbakstenen met nogal uiteenlopende afmetingen (lengtes tussen 21,5 en 22 cm, diktes tussen de 4 en 5 cm). Deze gevel telt vijf zesruitsvensters en twee deurvensters met bovenlicht uit de restauratieperiode, waarvan het linker exemplaar toegang geeft tot nummer 4a en het rechter tot 4b. Vroeger moet hier de toegang tot de pompstraat zijn geweest. Bovenin de gevel is een stroomlaag aangebracht (24). Het voorhuis is deels gedekt met riet, deels met gesmoorde Friese pannen in de gegolfde variant. In de nok bevinden zich drie schoorstenen.

23.

24.

Zuidgevel bedrijfsgedeelte

De krimp van de zuidelijke uitkubbing verkeert nog in de originele staat. (25-26). De vroeg- 19de-eeuwse handvormbakstenen hebben het formaat 22 x 10,5/11 x 3,6/4,2 cm. De tienlagenmaat bedraagt ca. 50 – 51 cm. Midenin zit een piepklein houten raampje op de plek waar zich veelal het gemak bevond. In de bakstenen hebben vroegere bewoners hun initialen gekrast (27).

In de zuidgevel van het bedrijfsgedeelte hebben de bakstenen grotendeels hetzelfde formaat. Alleen de onderste lagen zijn in het bezit van een spatrand van harde machinale bakstenen uit de vroege 20ste eeuw. Ze zijn gemetseld in kops verband (28) en dienden om optrekkend vocht en ammoniak uit mest en urine in de muur tegen te gaan. De gevel telt vijf op regelmatige afstand van elkaar geplaatste mestdeurvensters. Tussen de deuren in zit telkens een zesruits gietijzeren stalraampjes, en op de hoek bevinden zich er twee (28).

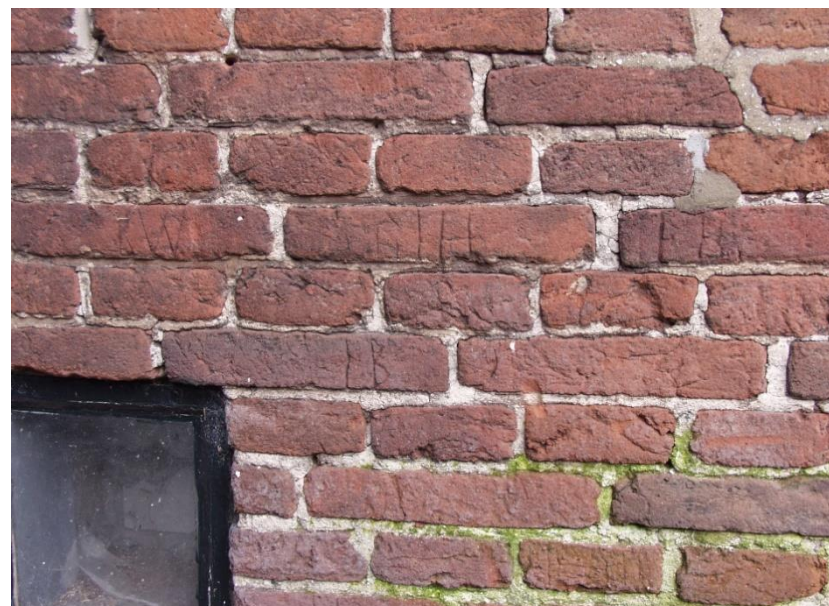
De vroeg-19de-eeuwse handvormbakstenen ten spijt is vrijwel de gehele gevel vermoedelijk in het interbellum een keer opnieuw opgetrokken. Dat blijkt onder meer uit de stalraampjes die van een type zijn dat vooral in deze periode wordt aangetroffen. Aangezien er bovendien geen hak- of inboetsporen rond de vensters te zien zijn, is duidelijk dat ze tegelijk met de gevel zijn geplaatst. Ook de mestdeurvensters zullen dus uit deze periode stammen. Althans de kozijnen; de deurtjes zijn vrij recentelijk een keer vervangen. Op foto's uit de jaren zeventig zijn ze nog in het bezit van een raampje bovenin, dat nu ontbreekt (19-20). Ze behielden echter hun oude smeedijzeren scharnieren en werveltjes (29-31).

Oostgevel bedrijfsgedeelte

Het laatste segment van de zuidgevel, alsook de gehele oostgevel zijn opgetrokken in 1964. Daarbij is gebruik gemaakt van handvormstenen

25 - 26. De krimp is aan de zuidkant het oudste stuk gevel.

27. Initialen in bakstenen gekrast.

met nogal uiteenlopende maten. Door een gemiddelde grotere dikte van de steen en voeg, sluit de oostgevel slecht aan op het metselwerk van de noordgevel. De schuine kanten van de gevel zijn aan beide kanten afgewerkt met een zestal vlechtingen en de top van de gevel bezit een stroomlaag. Daar zijn tevens de afgezaagde gebintplaten nog zichtbaar (33). In de gevel is een replica geplaatst van een niet-functionerende baanderdeur met een loopdeur en een bovenlicht. Ook het dertigruits venster is een replica (31).

Noordgevel bedrijfsgedeelte en baander

In de noordgevel van het bedrijfsgedeelte zijn nog vrij veel elementen van het oorspronkelijke gebouw bewaard gebleven. Zo is het metselwerk en een deel van het voegwerk in het eerste gevelvlak tot aan de baander nog origineel (steenformaat 22 x 3,6/4,2 x 11, tienlagenmaat 51 cm). Het houten raamvenster daarentegen ontbreekt op de foto van kort na de oorlog en is mogelijk van elders uit de boerderij afkomstig (14-15). Het heeft een ongebruikelijke vorm: twee tweeruits raampjes worden gescheiden door een horizontale dwarsregel of 'kalf' (36).

28. Onderin de gevel zit een laag vormbakstenen in kops verband.

29 – 30. Hang- en sluitwerk deurvensters zuidgevel.

31.

32.

33. De afgezaagde gebintplaten zijn te zien aan de buitenkant van de gevel uit 1964.

Ook het linker gevelvlak van de baander bestaat uit origineel metselwerk. De rechterkant daarentegen, bevat wel dezelfde bakstenen, maar is net als de zuidgevel een keer opnieuw opgetrokken. Beide baandergevels bezitten een verticaal beplankte top en een staldeurvenster dat ooit toegang gaf tot een paardenstal. Vensters en beschot zijn ongetwijfeld een keer vernieuwd, maar wijken waarschijnlijk weinig af van de oorspronkelijke opzet. Dat geldt ook voor de baanderdeur. Die dateert uit de 20ste eeuw maar is met zijn getoogde loopdeur en smeedijzeren hang- en sluitwerk een getrouwe 19de-eeuwse kopie (35-37).

Het tweede segment van de noordgevel laat metselwerk zien uit vier perioden (39). In het eerste deel komen we net als in de zuidgevel de kopse spatrand tegen. Het gietijzeren drieruits stalraampje alhier was populair in de jaren twintig en dertig. Dit stuk gevel zal dus in deze periode zijn herbouwd met de oude bakstenen. Rechts ervan werd met dezelfde stenen een mestdeurvenster dichtgezet. In dit stuk zit een vergelijkbaar gietijzeren raampje. De mestdeur was nog aanwezig op de foto uit circa 1950 (16) dus de dichtzetting stamt van na die tijd.

Aansluitend zien we tot aan het nog bestaande mestdeurvenster origineel metselwerk uit 1813. De opening voor het zesruits gietijzeren stalraam is hier wel duidelijk later uitgebroken (41). Naar de hoek toe loopt de gevel schuin op om genoeg hoogte te creëren voor de toegang tot de pompstraat (40). Naast deze deur bevindt zich nog een klein vierruits stalraampje (42). De schuin oplopende gevelhoek is, evenals de aangrenzende krimp van de uitkubbing opgetrokken uit een vroege machinale steen, vergelijkbaar met de steen van het aangrenzende woongedeelte (40). Dit stuk zal ergens tussen 1880 en 1920 zijn aangepast.

Het dak van het bedrijfsgedeelte is rietgedekt. In de nok aan de oostzijde is naar oud model een van ruitjes voorzien oelebord aangebracht (32).

34.

35.

36. Later aangebracht raam.

37. Oud hang- en sluitwerk baanderdeur.

38. Overstek baander.

39. Verschillende bouwfases noordgevel:
 1: nieuw opgetrokken in eerste helft 20ste eeuw.
 2: Dichtgezet deurvenster, vermoedelijk kort na WOII.
 3. Origineel stuk gevel uit 1813.
 4. nieuw opgetrokken, vermoedelijk rond 1900.

40. Oplopende daklijn met entree naar de voormalige pompstraat.

41. Hakwerk in de gevel laat zien dat dit gietijzeren stalraam later is geplaatst.

42. Datzelfde is hier het geval.

43. Bij schuine deel loopt muurplaat niet verder door.

Bouwhistorische beschrijving interieur

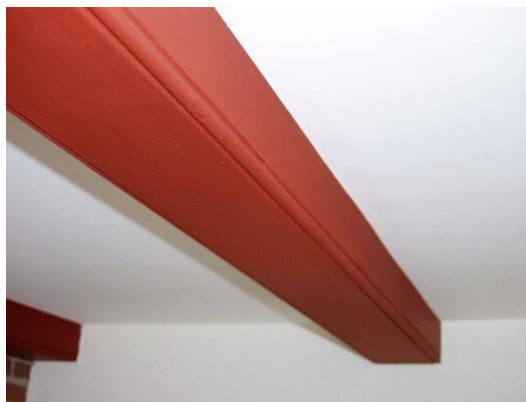
Bij de verbouwing tot bibliotheek zijn met uitzondering van de gebintconstructie vrijwel alle historische elementen uit de ruimtes verdwenen. De deel en de stallen zijn voorzien van een betonvloer. De baander is aan het zicht onttrokken door een luchtsluis. Mestdeurtjes en staldeuren zijn achter de spouwmuur verdwenen. Alle binnenmuren zijn modern, ook de in schoon metselwerk uitgevoerde 'brandmuur'. Daartegen is een forse haardpartij met schouwmantel aangebracht (44).

De in 1975 uit Lheebroek overgeplaatste schouwlijst daarentegen stamt vermoedelijk uit de eerste helft van de 18de eeuw. De gewelfde lijst is bruin gemarmerd. Het fronton is in naïeve stijl beschilderd met een landschapstafereel waarin op de achtergrond de Nicolaaskerk te Dwingeloo zichtbaar is (44-45).

In de beide dienstruimtes in het voorhuis bevinden zich roodgeverfde 19de-eeuwse plafondbalken. In het keukentje zijn deze voorzien van kraalrandjes (47). Of boven de balken tevens nog een oude zoldering aanwezig is, was door de moderne aftimmering niet zichtbaar.

46.

47. Balk met kraalrand.

44.

45.

48. Binnenruimte gezien naar het oosten.

Gebintconstructie

De voormalige stalruimte waaruit het grootste deel van Brink 4b bestaat heeft tegenwoordig buitenwerkse afmetingen van 12,74 x 17,38 meter. Tot 1974 was het 5,30 meter langer en telde het zeven gebinten in plaats van zes. Het gaat om ankerbalkgebinten met aan weerszijde een stijl (of staander) en een licht uitgevoerd korbeel (of gebintbalkschoor).⁶

Jaagbanden (of gebintplaatschoren) ter weerszijde van iedere gebintstijl zorgen voor de stabiliteit. Alleen in het vlak van de baander werden deze weggelaten om te voorkomen dat de wagens er tegenaan zouden rijden (50).

De meeste onderdelen zijn van eikenhout, met uitzondering van de noordelijke stijl van het eerste gebint en de staanders ter weerszijde van

49. Binnenruimte gezien naar het westen.

de baander. Deze zijn van grenenhout. Bovenlangs zijn de koppen van de stijlen in de lengte van het pand verbonden door gebintplaten. Ze bestaan elk uit een lang segment van eikenhout en een korter stuk (aan de oostkant) van zwaar vuren- of grenenhout. Alle onderdelen zijn met pen en gatverbindingen en door middel van houten toognagels in elkaar gezet. De pennen van de ankerbalken zijn vrij kort en recht afgezaagd.

De lengte van de ankerbalken tussen de gebintstijlen bedraagt ca. 7,65 meter, de hoogte tussen vloer en ligger ca. 2,35 – 2,50 meter. Dit zijn gangbare afmetingen. De onderlinge afstand tussen de gebinten varieert enigszins, van 2,54 in het laatste gebintvak tegen de oostgevel tot 3,04 in het vierde gebintvak, waar zich de zijbaander bevindt. Ook dergelijke variaties zijn normaal. Een uitzondering is het tweede gebintvak, dat aan de noordzijde met 2,07 meter een stuk smaller is. Daardoor staat het

eerste gebint scheef ten opzichte van de rest en wordt de ruimte tussen dit gebint en de voormalige brandmuur steeds breder. Tussen de uit verhouding staande noordelijke gebintstijl en de voormalige brandmuur is in een latere fase een zware gaffelvormige eiken balk aangebracht (51-52). Het halfronde gat in een van de benen maakt duidelijk dat deze diende als houder van de koningsspil van een rosmolen. Mogelijk werd ten behoeve van die rosmolen de noordelijke gebintstijl iets opgeschoven.

Hergebruikte onderdelen

Tot zover lijkt er weinig bijzonders aan de hand te zijn met de gebinten, maar bij nadere beschouwing is er toch wel erg veel verschil tussen bepaalde onderdelen. Zo zien we in de eiken stijlen van de gebinten één tot en met vier en de liggers van één tot en met drie een zelfde soort bewerking van het eikenhout, waarbij relatief veel wankanten en rondingen van de boomstam zichtbaar bleven. Op diverse onderdelen is nog de bewerking met een bijl of een dissel waarneembaar. Ook beide korbelen van het eerste gebint en de noordelijke korbelen van gebinten twee, drie en vier vertonen deze bewerkingen.

Bij diverse onderdelen van met name de gebinten vier, vijf en zes en het korbeel aan de zuidkant van gebint twee, zien we andere bewerkingen. Deze onderdelen zijn gezaagd en vertonen weinig of geen wankanten. De ankerbalk van gebint vier wijkt sterk af van de rest. Deze bezit aan de noordkant in de wortelaanzet een aangestoken 'sleutelstuk' met laatgotisch peerkraalmotief (65-70). Het woord staat tussen aanhalingstekens, want een echt sleutelstuk is een los onderdeel en maakt niet, zoals hier, deel uit van de balk zelf. De overeenkomsten zijn echter groot en het doel – extra stevigheid in de constructie – was hetzelfde. De profielen, die als versiering zijn aangebracht, worden geaccentueerd met schulprandjes. In het middendeel vormen deze een kruis. De peerkraal zelf heeft een neuslijst en een geprofileerde halfronde

omtrek aan de zijkanten. Aan de andere kant van de ankerbalk zien we alleen een bescheiden profielrandje (71-72).

De ankerbalk van het vijfde gebint kent een vergelijkbare gezaagde, strakke bewerking, maar hier is geen sleuteltuk aanwezig. Deze balk maakt de indruk ooit geverfd te zijn geweest. De balk bezit een groot aantal telmerken die sterk afwijken van de 19de-eeuwse reeks (75-84)

Het zesde gebint is opnieuw heel anders. De stijlen neigen hier aan de onderzijden sterk naar buiten toe (85). In de ankerbalken van het vijfde en het zesde gebint vertonen zich elk een viertal kepen, waarin verticale regels vastgenageld zijn geweest (88-90). Ze zijn bij beide balken op vrijwel dezelfde afstand aangebracht en hebben dus tegenover elkaar gestaan. Bij de zesde ankerbalk is over twee van dergelijke kepen een ijzeren plaatje aangebracht (90). Het lijkt erop dat hier ruimtes

50. Op zolder is te zien dat in het vlak van de baander de gebintstijlen geen schoren hebben.

51 - 52. De gaffelvormige balk boven het eerste gebintvak, noordzijde. Bij de pijl het halfronde gat voor de rosmolen.

afgeschoten zijn geweest, maar waarom dat op deze ongebruikelijke plek gebeurde, is onduidelijk.

Telmerken

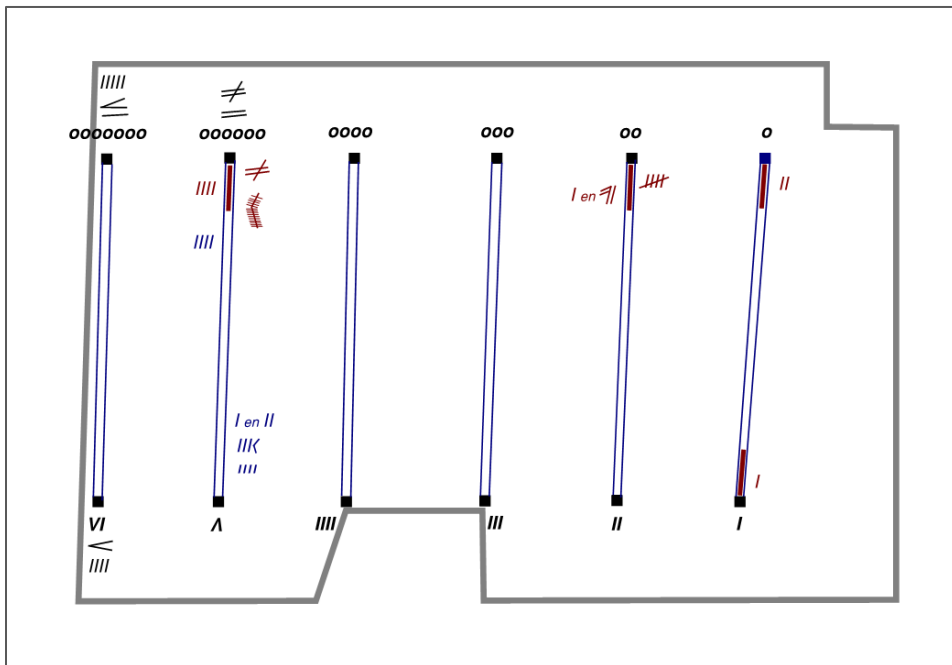
De telmerken, waarmee vroeger elke gebintconstructie genummerd werd, lijken op het eerste gezicht niet bijzonder uit de toon te vallen. In de 19de eeuw was het gebruikelijk de telmerken aan een kant met een guts te plaatsen en aan de andere kant met een beitel. Zo konden links en rechts gemakkelijk uit elkaar gehouden worden. Bij Brink 4 zitten de gegutste telmerken aan de zuidkant en de gehakte aan de noordkant. Ze zijn telkens één of twee keer op de buitenkant van de stijl aangebracht en doorgaans ook op beide jaagbanden (of gebintplaatschoren) – al is dit in diverse gevallen door verwerking niet meer zichtbaar. Op het overzicht (53) is te zien dat deze 19de-eeuwse telmerkenreeks aan de noordzijde netjes klopt met een gehakte ‘Romeinse’ *I* bij de eerste stijl en schoren en zo verder met een *II*, *III*, *IIII*, *V* en *VI* bij de volgende gebinten (45-56, 78, 80 86, 87). Alleen bij de stijlen van het zesde gebint zien we nog een vervaagde, ingekraste *IIII* (noordzijde) en een *IIII* en *VI* (zuidzijde).

Aan de zuidzijde, waar de telmerken veel beter bekeken kunnen worden, loopt de gegutste reeks aanvankelijk logisch op van *o* tot en met *oooo*. Maar dan komt de klad erin: de stijl van het vijfde gebint heeft geen gegutste maar op meerdere plaatsen geritste telmerken, namelijk een *II* en een doorgehaalde *II*, die vaak voor het getal twintig staat maar in dit geval een plaatsingsaanduiding voor links- of rechts zal zijn. Geritste telmerken zijn doorgaans (niet altijd) ouder dan gehakte of gegutste. In dit geval is het overduidelijk dat hier een oudere gebintstijl is hergebruikt in de constructie uit 1813. Op één van de schoren staat wel het gegutste merk, maar geen vijf rondjes zoals je zou verwachten, maar zes. Op de stijl en schoor van het zesde gebint zien we er vervolgens zeven. In 1964 is

het zevende gebint verwijderd. Mogelijk zijn er toen bepaalde onderdelen omgewisseld.

Nog meer hergebruik

Ook telmerken op andere onderdelen dan de stijlen wijzen op hergebruik. De ankerbalk van het vijfde gebint telt maar liefst vier verschillende gekraste en geritste telmerken (82-84) alsmede een extra pengat van een verdwenen korbelaar (81). Ook veel gebintbalkschoren zijn van elders afkomstig, wat blijkt uit het feit dat ze slecht in de gaten van de oorspronkelijke schoren of korbelen passen en in het bezit zijn van – dikwijls meerdere – gekraste of geritste telmerken. Hun smalle formaat (8 à 9 cm.) doet vermoeden dat het hier om hergebruikte jaagbanden (gebintplaatschoren) gaat. In hoeverre deze onderdelen in 1813 zijn hergebruikt of later, is onduidelijk. Op een oude foto van het dubbele pengat van de vijfde ankerbalk, ontbreekt de schoor geheel (53a) maar

die kan allicht tijdelijk verwijderd zijn geweest. De zuidelijk gebintbalkschoor van gebint vier is recentelijk vernieuwd.

Behalve telmerken, bevinden zich op ankerbak drie nog andere inscripties: initialen. Achtereenvolgens zijn dat: A, A, AV, IHK, AB, HK, I, LM JB B, IH en AV (60-64). Een uitdaging om te achterhalen van welke bewoners ze zijn...

53a. op deze oude foto van het dubbele pengat van de vijfde ankerbalk, ontbreekt de schoor geheel.

53. Waargenomen telmerken op de gebintconstructie:

Zwart: telmerken op stijlen en/of jaagbanden (schoren).

Bruin: telmerken op 'korbelen' (gebintbalkschoren).

Blauw: telmerken op de vijfde ankerbalk.

Eerste, tweede en derde gebint

54. Gehakt telmerk eerste gebintstijl noord.

55 – 56. Gegutste telmerken twee en derde gebintstijlen zuid.

57 – 59. De gebintbalkschoor van het tweede gebint aan de zuidkant telt vele telmerken.

60 - 64. Inscripties van (waarschijnlijk) bewoners op de derde ankerbalk.

Vierde gebint

65 - 67. Het peerkraalmotief in de wortelaanzet van de balk. Op foto 67 is goed te zien dat het originele korbeel breder was.

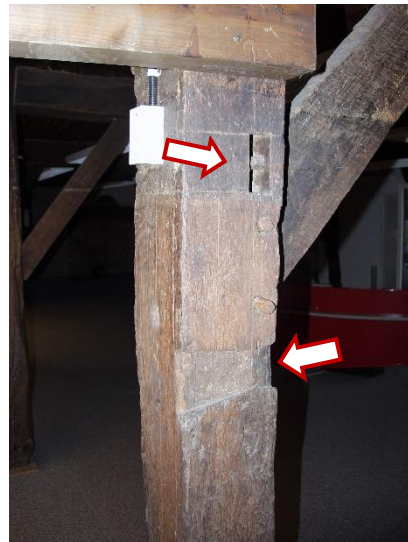

68 – 70. Nogmaals het 'sleutelstuk' van diverse kanten.

71 - 72. Aan de zuidzijde heeft de vierde ankerbalk alleen een klein profielrandje. Het 'korbeel' is modern en past dan ook slecht.

Vijfde gebint

73. Ring onder aan vijfde gebintstijl (zuidkant).

74. Bij diezelfde stijl zit de aanhechting voor de hildebalk hoger dan elders. Daaronder een inkeping voor een dwarsverbinding.

75. Onder de doorgehaalde II op het korbeel (zuidkant) zit een ander, zeer uitgebreid telmerk (vermoedelijk vijftien).

76 - 78. Telmerken op de vijfde stijl zuidkant, v.l.n.r.: onduidelijk gekrast merk; geritste II ; geritste doorgehaalde II en gegutste oooooo op de schoor.

79. Litteken afgezaagde schoor
vijfde stijl zuidzijde.

80. Gehakt telmerk V op vijfde gebintstijl en schoren
noordzijde.

81. Pengat verdwenen korbeel
vijfde gebint noordzijde.

82 – 84. Telmerken op
vijfde ankerbalk, v.l.n.r.:
Geritste IIII; gehakte IIII
op rand van balk;
gekraste telmerken I, II
en III<

85. Het zesde gebint zit deels voor de 20ste-eeuwse baanderdeur.

86. Gegutst telmerk **ooooooo** (zeven) aan zesde stijl zuidkant.

87. Gehakt telmerk **VI** aan stijl noordkant.

88 - 90. Het zesde en vijfde gebint vertonen elk vier van deze kepen, waaraan regels waren gespijkerd (links). Bij het vijfde gebint werden er later in twee gevallen plaatjes ijzer over de inkeping gezet (rechts).

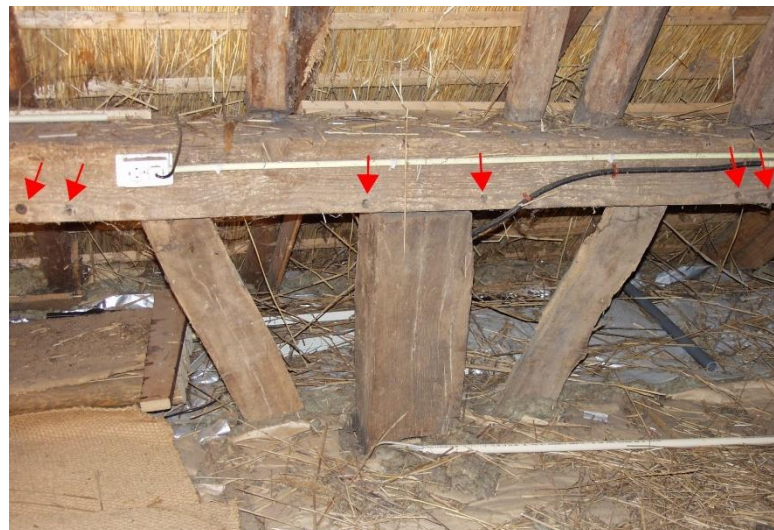

91.

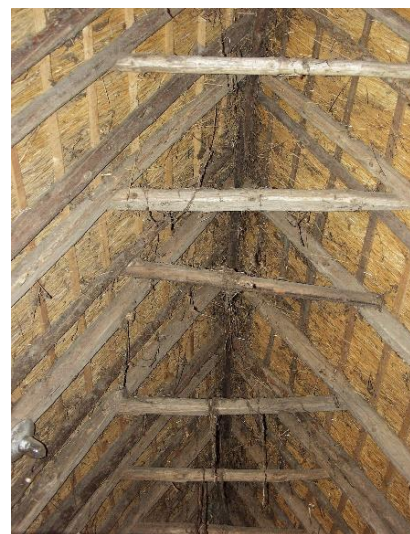
Zolder, dak en dakconstructie

Op zolder is goed waarneembaar dat de brede grenen gedeeltes van de gebintplaat zijn hergebruikt. De gaten voor de toognagels komen niet overeen met de huidige omvang van de stijl en schoren (92).

De dakconstructie bestaat uit sporen van rondhout, waarvan de oudste exemplaren zijn gekantrecht en de later tussengevoegde exemplaren niet. De sporen liggen op korte, maar onregelmatige afstand van elkaar. Aan de zuidkant steken de uiteinden van de sporen die beneden boven de kubbing zitten ver uit. Bovenin worden de oudste sporen met elkaar verbonden door middel van hanenbalken (of sporenhouten) (93). Iets onder de helft van het dak zijn in recentere tijden negen lange sporenhouten aangebracht en een gording met gordingsstutten, die op de ankerbalken rusten (91).

92. De gaten voor de toognagels in de grenen gebintplaat komen niet overeen met de huidige opstelling.

93. Hanenbalken.

Dendrochronologische dateringen

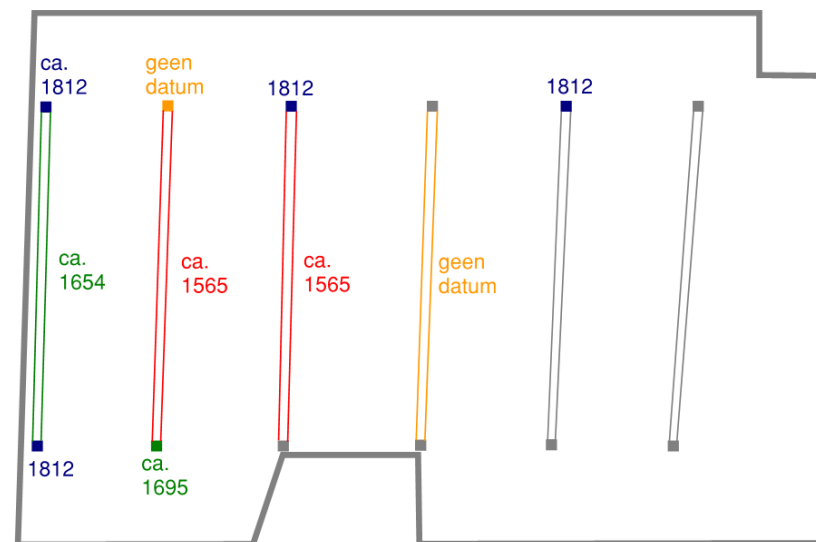
Voor het dendrochronologische onderzoek werden tien boringen verricht, verdeeld over zes gebintstijlen en vier ankerbalken, alle van eikenhout (quercus). Hiermee werd een vrij duidelijk beeld verkregen van de leeftijden van het hout, al bleek die niet in alle gevallen op één jaar exact te bepalen. Dat kan alleen als in het monster de wankant zichtbaar is, dat wil zeggen: de overgang van het spinthout naar het schors. Hier was dat slechts bij drie monsters het geval. Toch kon uit zes monsters een zo goed als zekere datering worden verkregen. Eén monster (aangegeven in geel) geldt als minder zeker. Een andere (aangegeven in roze) voldoet niet aan de eisen voor een betrouwbare dendrochronologische datering, wat in dit geval te maken heeft met het geringe aantal jaarringen (slechts 35). Uit twee monsters kon geen datering worden verkregen.

De eiken waren, hoewel in verschillende perioden gekapt, allemaal afkomstig uit de directe omgeving, aangezien de uitkomsten telkens het beste overeenkomen met de referentiecurves van Drenthe (NL7803.DRE), Twente (NL7601.TWE) en Gelderland en Twente (NL7201.GEL) of de nabijgelegen Duitse gebieden Münsterland (DE4401.MSL), Westfalen (DE1903.WES), Osnabrück Süd (DE4912.OS), Emsland (DE4982.EL). Deze vertonen weinig verschillen met de Drentse curve.

Eikenhout werd in verband met de snelle uitharding doorgaans binnen een of twee jaar na het kappen verwerkt, soms zelfs nog in hetzelfde jaar. Daarom wordt de toepassing van het hout doorgaans op één jaar na de datum van kappen gesteld. Meestal werden bomen in de herfst of winter gekapt (aangeduid met H/W).

De grenen gebintstijlen werden niet onderzocht. Het is moeilijk een betrouwbare datering van naalddhout te krijgen als het land van herkomst onbekend is. Bovendien behoren deze onderdelen vrijwel zeker tot de

fase uit 1813, aangezien de toepassing van grenen of vuren gebintonderdelen in Drenthe pas laat zijn intrede deed.

94. Veldata (bij benadering) van de diverse gedateerde gebintonderdelen.

Verklaring van de afkortingen: Oriëntering (O, Z, W, N) = windrichting
 Classificering: (1) = hout dat voor de eerste keer gebruikt is, (2) = hergebruikt hout, R = hout voor een reparatie,
 C = hout voor de completering van een constructie
 Datering: H+W = herfst/winter - V/Z = voorjaar/zomer
 ** = monster is niet geschikt of kan niet gedeclareerd worden
 K.B.A.W. = elektronische versie van de gegevens

De monsters voldoen niet aan de eisen die voor een betrouwbare dendrochronologische datering gelden.
De uitkomst van de dateringen is niet zeker. De synchronisatie met de referentiecurve heeft grenswaarden bereikt.
Goede tot zeer goede monsters. De uitkomst van de dateringen kan als zeker beschouwd worden.

Codering voor de referentiecurve die gebruikt is: MSL: Münsterland, TWE: NL, Twente, WES: DE, Westfalen

Verklaring van de afkortingen: Oriëntering (O, Z, W, N) = windrichting
 Classificering: (1) = hout dat voor de eerste keer gebruikt is, (2) = hergebruikt hout, R = hout voor een reparatie,
 C = hout voor de completering van een constructie
 Datering: H+W = herfst/winter - V/Z = voorjaar/zomer
 ** = monster is niet geschikt of kan niet gedeclareerd worden
 K.B.A.W. = elektronische versie van de gegevens

De monsters voldoen niet aan de eisen die voor een betrouwbare dendrochronologische datering gelden.
De uitkomst van de dateringen is niet zeker. De synchronisatie met de referentiecurve heeft grenswaarden bereikt.
Goede tot zeer goede monsters. De uitkomst van de dateringen kan als zeker beschouwd worden.

Codeerling voor de referentiecurve die gebruikt is: DRE: NL, Drenthe Süd, EL: südl. Emsland, GEL: NL, Gelderland und Twente, OS: Krejs Osnabrück Süd

Interpretatie onderzoeksgegevens

Ut de gegevens blijkt duidelijk dat bij de nieuwbouw in 1813 voor de gebintstijlen grotendeels gebruik werd gemaakt van nieuw hout. Drie van de zes boringen wijzen onomstotelijk op een veldatum in **1812** en van een vierde is dit zeer aannemelijk. De beide stijlen van het vijfde gebint zijn daarentegen aanzienlijk ouder. De stijl aan de noordzijde geeft een datering aan van **1695** (plusminus 8 jaar). De stijl aan de zuidzijde gaf helaas geen uitkomst. Maar de hogere leeftijd blijkt eigenlijk al uit het grote aantal geritste telmerken dat op dit onderdeel te vinden is en op hergebruik wijst (76-78).

Bij de ankerbalken is het aandeel oud hout groter. Bij het zesde en laatste gebint, dat over gebintstijlen uit 1813 beschikt, blijkt de ankerbalk uit **1654** (plusminus 8 jaar) te stammen. De vierde ankerbalk – het exemplaar met het peerkraalmotief – en de vijfde ligger dateren beide uit circa **1565**. Het derde exemplaar – met de ingekerfde initialen – gaf helaas geen match. Maar gezien de iets afwijkende ‘textuur’ van het houtoppervlak is ook hier een hogere leeftijd niet uitgesloten.

Peerkraalmotief

Sleutelstukken en consoles met een peerkraalmotief, alsook balken waaraan zo’n motief is aangebracht, horen thuis in de late gotiek. Ze werden globaal toegepast tussen 1300 en 1550. Een tweede motief, dat ongeveer gelijktijdig ontstond maar eerder uit de mode raakte, bevatte holle en bolle vormen. In sleutelstukken zat een ontwikkeling van sobere naar uitbundig versierde exemplaren met gesneden schulpkantjes, touwersieringen en driehoeksbanden. Deze treffen we aan in de late 15de eeuw en de eerste helft van de 16de eeuw. Het exemplaar in Brink 4 hoort overduidelijk tot deze groep. Met een datering van rond 1565 is het

een zeer laat voorbeeld. In deze tijd deden al sleutelstukken hun intrede met renaissancevormen zoals ojieven, haken en kwartronde profielen.

In grote delen van Nederland werden de sleutelstukken in allerlei gebouwen toegepast, maar in Drenthe zien we ze voornamelijk bij kerken. Ook havezaten en andere voorname behuizingen zullen ze wel hebben gehad. Een balk met peerkraalmotieven vinden we nog in havezate Echten (101), terwijl er een hol-en-bol sleutelstuk bekend is van het (gesloopte) Bottichiushuis te Annen (100). Deze zullen mogelijk nog uit de 15de eeuw stammen.

Bij boerderijen komen er in Drenthe echter nauwelijks laatgotische sleutelstukken of geprofileerde balkaanzetten voor. De weinige 14de-, 15de- en vroeg 16de-eeuwse boerderijconstructies die we in Drenthe kennen, missen dergelijke versieringen.⁷ Ook aan balken die dendrochronologisch later in de 16de eeuw zijn gedateerd, zijn ze voor zover bekend niet aangetroffen.

Wel zijn er enkele voorbeelden uit niet-gedateerde constructies bekend, met een concentratie in de omgeving van Diever. Bij geen ervan is duidelijk of het gaat om origineel of hergebruikt materiaal. Het oudst is vermoedelijk het exemplaar met holle en bolle vormen in de boerderij Noordsewegje 1 te Wittelte, dat uit de 15de eeuw kan stammen (99) 16de-eeuwse exemplaren met peerkraal en snijwerk vinden we bij de keuterij Peperstraat 1 in het centrum van Diever (96) en bij de keuterij in de buurtschap Het Moer 2 voorbij Wittelte (97-98). Dit laatste pand heeft een ankerbalk met bewerkt wortelstuk en een echt sleutelstuk waarvan de patronen sterk op het exemplaar in Brink 4 gelijken. Toch is de kans niet groot dat ze dezelfde herkomst hebben; de keuterij op Het Moer staat op een kaart uit 1811 aangegeven en bestond dus al voordat de brand plaatsvond.

In de woning Brink 13 – 15 te Roden bevindt zich een type met kraal met neuslijst en een gebogen haak, die vermoedelijk uit de tweede helft van de 16de eeuw stamt en gelijkenis vertoont met de patronen die in de nabijgelegen stad Groningen populair waren (102). Ook sleutelstukken uit de vroege 17de eeuw zijn in Drenthe dun gezaaid. Een fraai voorbeeld is te vinden in boerderij de Hulzebosch, Westeinde 1 te Dwingeloo (103).

Herkomst balken?

Het ligt voor de hand dat de twee balken uit ca. 1565 uit een en hetzelfde pand vandaan kwamen. Maar waar stond dit? En was het wel een boerderij? Het zou kunnen dat het gaat om gespaard gebleven balken uit een of meerdere van de afgebrande panden. Een interessante gedachte, want dit zou kunnen betekenen dat de zuidzijde van de Brink eerder werd bebouwd dan tot nu toe wordt aangenomen, namelijk reeds voor de Tachtigjarige Oorlog. Tenzij het ging om materiaal dat al eerder was hergebruikt natuurlijk.

Opvallend is de zorgvuldige afwerking van de twee balken, vergeleken bij een doorsnee ankerbalk. Het is dan ook niet ondenkbaar dat ze afkomstig waren uit een bouwwerk met een hogere status dan een boerderij, bijvoorbeeld het bouwhuis van een havezate. Het kan hier echter niet gaan om een overblijfsel van havezate Batinge. Want hoewel de latere eigenaar, de eerdergenoemde burgemeester Aalt Willem van Holthe, zich met hart en ziel inzette voor de slachtoffers van de brand, liet hij Batinge pas in 1832 slopen. Ook zijn nevenactiviteiten als handelaar in hout, eikenschors en bouwmaterialen zijn van later datum.

95. Peerkraalmotief Brink 4

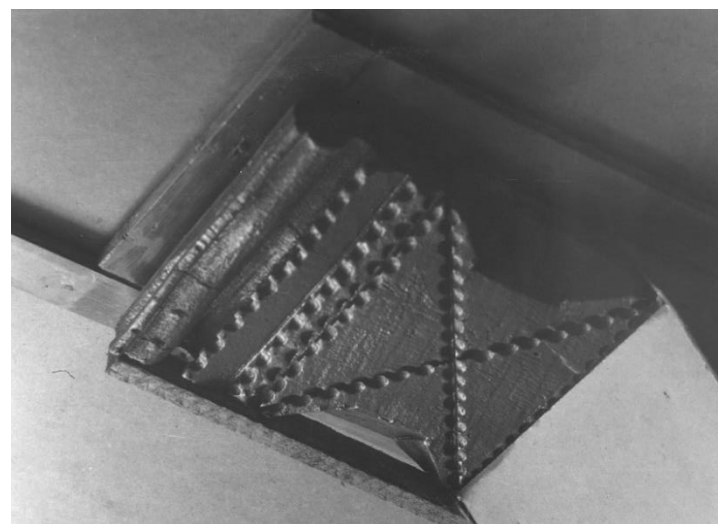

96. Peerkraalmotief Peperstraat 1 Diever, laat-15de- of 16de-eeuws. Het korbeel zit te ver naar voren.

97 – 98. Balk met peerkraalmotief (en later korbeel) en sleutelstuk met peerkraalmotief, beide uit keuterij Het Moer 2, Wittelte. De gelijkenis met Brink 4 is frappant.

(Foto's op deze en volgende pagina: Drents Archief, m.u.v. nr. 100, Meine Alserda)

99. Balk met hol en bol motief, Noordsewegje 1 Wittelte, vermoedelijk 15de eeuw.

100. Balk met hol en bol motief, voormalige Bottichiushuis Annen, mogelijk 15de eeuw.

101. Balk met peerkraal. Huis te Echten, 15de of 16de eeuw.

102. Sleutelstuk Brink 13 – 15, Roden. Tweede helft 16de eeuw.

103. 17de-eeuws ojiefmotief aan balk Westeinde 1, Dwingeloo.

Interne waardestelling

De interne waardestelling kent waarden toe op de verschillende onderdelen van het pand. Bij deze waardenstelling worden de volgende waarden gehanteerd:

Hoge monumentwaarde (blauw)

Beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het gebouw en de bouwhistorische ontwikkeling. Zij dienen te allen tijde gerespecteerd te worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Positieve monumentwaarde (groen)

Beschermenswaardige onderdelen die voor de afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

Attentiewaarde (oranje)

Overige onderdelen die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw van (enig) belang zijn en waarvan behoud mogelijk, maar niet noodzakelijk is. Tevens bouwhistorisch waardevolle elementen die oorspronkelijk niet of niet op de huidige plek in het pand aanwezig waren. Handhaving is mogelijk maar niet noodzakelijk.

Indifferente monumentwaarde (geel)

Onderdelen die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis.

Behoud is mogelijk maar niet noodzakelijk. Ook kan het gaan om versturende elementen.

Bij Brink 4b heeft extern met name de noordgevel een hoge waarde. Welswaar zijn enkele gevelvlakken hier aangepast of vernieuwd, maar dat is vrijwel altijd het geval bij historische boerderijen van voor 1900. De zuidgevel is in zijn geheel vernieuwd, vermoedelijk in het eerste kwart van de 20ste eeuw. Daarom geldt hier m.u.v. de krimp een positieve monumentwaarde.

De achtergevel heeft wel een zekere waarde als voorbeeld van de (vaak discutabele) restauratieopvattingen in de jaren zestig. Maar dat weegt niet op tegen de vermindering die de boerderij met deze ingreep heeft ondergaan.

Intern zijn alle binnenmuren voor zover na te gaan in de jaren zestig en zeventig opgetrokken. Zij bezitten een indifferente waarde. De 'brandmuur' en diverse andere binnenmuren staan wel op de plaats van eerdere muren en zijn dus indicatoren voor de vroegere indeling.

Ook alle vloeren en het slietenplafond hebben een indifferente waarde. De roodgeverfde balken in het voorste gedeelte maken daarentegen deel uit van een oud plafond en hebben een hoge monumentwaarde.

De gebintconstructie bezit in zijn geheel een hoge monumentwaarde, waarbij de balken uit 1565 uiteraard het waardevolst zijn.

De dakconstructie bezit vooral een hoge waarde vanwege de hoofdvorm die alle onderdelen tezamen vormen. De in 1985 aangebrachte verstevigingen werden constructief noodzakelijk geacht, maar bezitten geen monumentwaarde.

Attentiewaarde hebben in de eerste plaats de schouwlijst en grondplaat. De lijst is als object zeer waardevol, maar is hier aangebracht op een plek

die bouwhistorisch gezien niet te verdedigen valt. Verder zijn in de tochtsluis wat oude plavuizen te vinden die van elders uit het pand afkomstig kunnen zijn. Het oelenbord dateert weliswaar pas uit 1964 maar is wel een correcte replica van het originele exemplaar.

Buitengevels

 HW: noordgevel met daarin aanwezige raam- en deurvensters (m.u.v. het dichtgemetselde mestdeurvenster); baanderhoek met baanderdeur en staldeurvensters; westgevel woongedeelte (Brink 4a); krimp zuidgevel.

 PW: zuidgevel stalgedeelte met daarin aanwezige raam- en deurvensters.

 IW: zuidgevel voorhuis met daarin aanwezige raam- en deurvensters; oostgevel met daarin aanwezige raam- en deurvensters, dichtgemetselde mestdeurvenster noordgevel; glaspui en entree baander.

Binnenruimte

 HW: de gehele gebintconstructie met stijlen, liggers, korbelen, jaagbanden (schoren) en gebintplaten, alsmede de gevorkte zolderbalk; zolderbalken in de voorste ruimtes.

 AW: 18de-eeuwse schouwlijst en vloerplaat haard; plavuizen in tochtsluis.

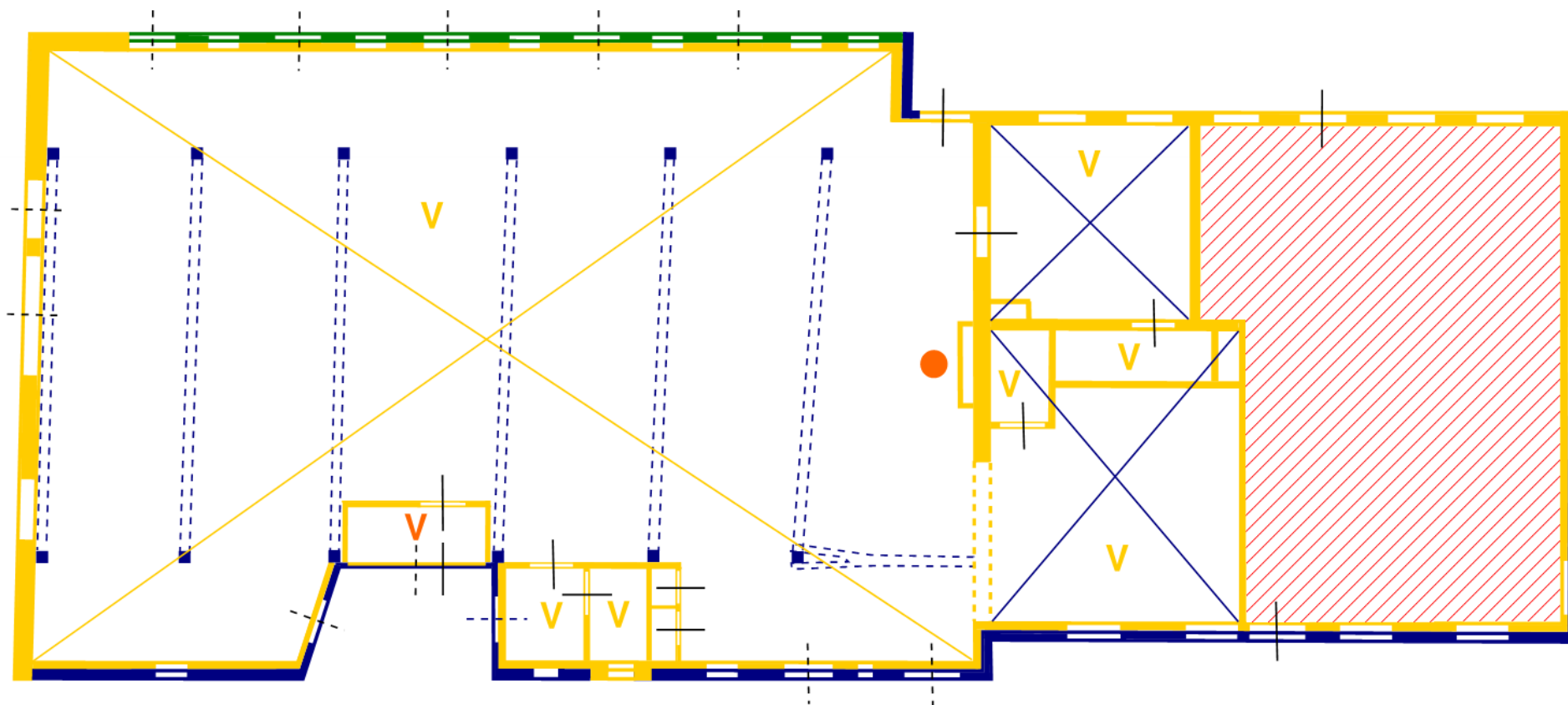
 IW: alle binnenmuren en -wanden, incl. de scheidingsmuren met 4a; alle spouwmuren; open haard, schouwmantel en rookkanaal (m.u.v. schouwlijst en vloerplaat); tochtsluis; 'slietenzolder'; alle vloeren.

Zolder en dak

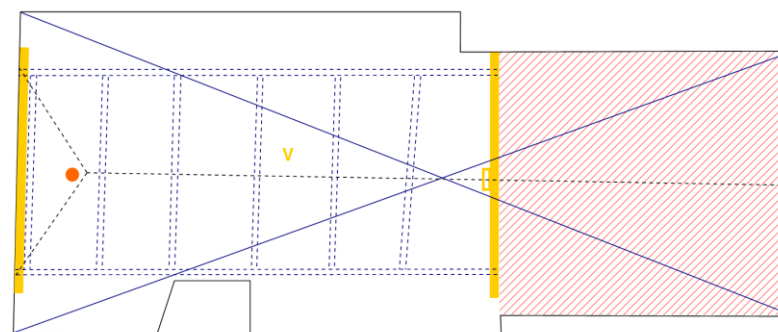
 HW: noord- en zuidzijde dakconstructie (m.u.v. ronde gording met gordingsstutten en lange sporenhouten); rieten kap.

 AW: oelenbord

 IW: scheidingmuur 4a met rookkanaal en schoorsteen; oostzijde dakconstructie; ronde gordingen noord- en zuidzijde met gordingsstutten en lange sporenhouten.

- hoge waarde
- positieve waarde
- attentiewaarde
- indifferente waarde
- waarde plafond, zoldering,
balkenlaag of kap
- monumentwaarde interieuronderdelen
- monumentwaarde vloer, stalondergrond

Externe waardestelling

De externe of contextuele waardestelling geeft antwoord op de vraag hoe bijzonder een gebouw is in de context van zijn omgeving en ten opzichte van andere, soortgelijke bouwwerken.

Cultuurhistorische waarden (gebruikshistorie): gemiddeld

Brink 4 was een vrij grote maar niet uitzonderlijke boerderij. De onderscheidende cultuurhistorische waarde schuilt dan ook vooral in de bijzondere ontstaansgeschiedenis die samenhangt met de brand in 1812. De wederopbouw vond plaats in het dieptepunt van de Franse periode waarin in Nederland nauwelijks bouwactiviteiten plaatsvonden. Het destijds moderne pand vormt een illustratie dat in elk geval sommige boeren nog met verwachting naar de toekomst konden kijken.

Vergeleken bij sommige andere monumentale laat-18de-eeuwse of 19de-eeuwse boerderijen van het dwarsdeeltype is de gebruikshistorie als boerenbedrijf vooral binnen nauwelijks meer afleesbaar.

Architectuurhistorische waarden: hoog

De architectuurhistorische waarde is vooral hoog vanwege de hergebruikte gebintonderdelen, met als 'topstuk' de 16de-eeuwse ankerbalk met peerkraalmotief. In Nederland treffen we slechts sporadisch laatmiddeleeuwse sleutelstukken aan in boerderijen. In Drenthe zijn de voorbeelden op de vingers van een hand te tellen. Hoewel de balk is hergebruikt in een veel jongere boerderij, draagt deze toch in belangrijke mate bij aan de kennis over het Drentse boerenhuis in de overgangperiode van de middeleeuwen naar de vroegmoderne tijd.

Voor het overige is Brink 4 een tamelijk alledaagse vertegenwoordiger van het dwarsdeeltype met zijbaander(s), een latere vorm van het

hallenhuistype, die vanaf de late 18de eeuw in zwang kwam en volgde op het oudere langsdeeltype met achterbaander. Helaas is ook aan de buitenkant weinig tot niets overgebleven van eventuele bijzonderheden uit de bouwperiode, mede doordat de gevel van het woonhuis aan de Brink rond 1880 werd aangepast in een stijl die wel aantrekkelijk is maar niet bijzonder. De sloop van de fraaie tweede achterbaander – die we wel als typerend voor de bouwperiode mogen zien - heeft de algehele architectonische waarde bepaald geen goed gedaan.

Situeringswaarde: hoog

Wegens de beeldbepalende ligging aan een voor Drentse begrippen zeer grote en dichtbebouwde brink, is de situeringswaarde van het pand hoog. De dorps-, agrarische beleving is met name aan de achterkant sterk achteruitgegaan door woningbouw en schuttingen en heggen van aanpalende tuintjes.

Ensemblewaarde: hoog

Dwingeloo heeft een tragische maar wel boeiende geschiedenis als het gaat om de diverse dorpsbranden die het dorp hebben geteisterd. Met het 'ensemble' Brink 2, 3 en 4 bezit het dorp drie, overigens heel verschillende wederopbouwpanen van na de brand uit 1812. Dat van de vele dobben of brandkuilen die het dorp ooit bezat uitgerekend De Riete is overgebleven, maakt het plaatje compleet (105).

Zeldzaamheid: gemiddeld

Authenticiteit /gaafheid: laag

Hoewel Brink 4b onderdeel is van een boerderij die absoluut zijn plek als monument in het dorpsbeeld van Dwingeloo verdient, kunnen we moeilijk beweren dat de boerderij in vergelijking met soortgelijke exemplaren heel zeldzaam is, laat staan gaaf.

Uitzondering hierop vormt de gebintconstructie, die dankzij het uitzonderlijk uiterlijk en de hoge ouderdom van enkele hergebruikte onderdelen dan ook met afstand het belangrijkste element vertegenwoordigt. Jammer genoeg zit dit het meest karakteristieke onderdeel op dit moment wat weggemoffeld achter de tochtsluis.

105. Dobbe De Riete op de brink.

Literatuur

G. Berends. *Historische houtconstructies in Nederland*. Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Arnhem, 1999.

B. Boivin, C. van der Veen. *Drents boer-boek. 7000 jaar boerderij en landschap*. Stichting het Drents Landschap. Assen, 2003.

P. van Cruyningen e.a. *Het boerderijen boek*. Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek. Zwolle, 2003.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Documentatiebladen *2a Balklaag* en *3b Houtconstructie*, UDC 69.025.2 en UDC 69.011, 1986

H. Janse. *Houten kappen in Nederland 1000 – 1940*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Delft 1989.

E.J. Haslinghuis, H. Janse. *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*. Leiden, 2001.

L. de Jong. *De Drentse Boerderij*. Assen, 1979.

H.M. Luning. *Brand aan de Brink in Dwingelo in 1812*. Dwingels Eigen, periodiek van de historie van Dwingeloo, 4de jaargang, nr. 2 december 2003.

M. de Wit, E. de Leeuw. *De laat-middeleeuwse 'Hof te Dwingeloo' teruggevonden*. Paleo-Actueel, nr. 21 2010.

Noten

¹ Andere dorpen met een regelmatige centrale ruimte zijn Ruinen en De Wijk.

² M. de Wit, E. de Leeuw (2010). *De laat-middeleeuwse 'Hof te Dwingeloo' teruggevonden*. Paleo-Actueel, nr 21 2010, pag. 91 – 100.

³ Het leeuwendeel van de informatie over de brand en wederopbouw is afkomstig uit het artikel van H.M. Luning, *Brand aan de Brink in Dwingelo in 1812*. Dwingels Eigen, periodiek van de historie van Dwingeloo, 4de jaargang, nr. 2 december 2003.

⁴ Henk Barelds was in 1986 een van de oprichters van de historische vereniging Dwingels Eigen.

⁵ Mondelijke mededeling van mevrouw Barelds.

⁶ G. Berends heeft in 1996 alle onderdelen van houtconstructies systematisch van namen voorzien. Van hem is de benaming gebintbalkschoor afkomstig. Persoonlijk gebruik ik liever de oude benaming korbeel, zeker als het gaat om de zware eiken verbindingstukken in de wat oudere boerderijen. In dit geval is gezien de lichte uitvoering inderdaad meer sprake van een schoor en neem ik de benaming van Berends over.

⁷ O.a. Meppen (1381), Anderen (1385), Anderen (1453),. Witten (1487), Loon (1501), Zeijen (1517)